

Zmaga Kumer

Zbirka zapisov ljudskih pesmi dr. R. Hrovatina

kot člana terenskih ekip Slovenskega etnografskega muzeja v letih 1949–1955

Po drugi svetovni vojni si je ljubljanski Etnografski muzej pod vodstvom ravnatelja Borisa Orla med drugim zastavil nalogo, da bo s posebnimi etnografskimi ekipami načrtno raziskal ljudsko kulturo slovenskega podeželja. Delo naj bi zaobjelo vse pojave materialne, socialne in duhovne kulture določenega geografskega območja, ne le v preteklosti, temveč tudi v sedanjosti. Zbrani podatki naj bi bili podlaga za poznejšo obdelavo gradiva. Vseh ekip je bilo 18 in so delale v letih 1948–1962. Prva je zajemala vasi krajevnih skupnosti Šentjurij, Škocjan in Turjak na Dolenjskem.¹

Dr. Radoslav Hrovatin je kot etnomuzikolog sodeloval v enajstih ekipah, tj. od 1949 do 1955. Po končanem delu vsake ekipe je muzeju izročil pismeno poročilo in zapise, da so bili pridruženi zapisom drugih raziskovalcev in dani v mape, označene s poimenovanjem »terena«. V poročilu je navedel, v katerih krajih in zaselkih, v katerem časovnem obdobju je zapisoval ter koliko pevcev, pevk, godcev in plesalcev je obiskal. Zapisoval je pesemska besedila in melodije, plesne melodije, popisoval šege, ki so povezane z glasbo, zbiral in opisoval ljudska glasbila (za dopolnilo opisa ponekod naredil še risbe), navajal pa tudi ljudske izraze glede petja, igranja ali plesanja. Imenoma je navajal ljudske plese in glasbila, ki jih je zasledil. Ponekod je dodal še svoja spoznanja o tonaliteti, načinu petja in plesanja, pridobljena iz opazovanj.

Pozneje, ne ve se kdaj, je svoje zapise vzel iz muzeja domov, ker je morda želel narediti čistopise in gradivo urediti. Žal do tega ni prišlo, le nekatere zapise je uporabil v svojih objavljenih razpravah o slovenski ljudski glasbi. Po njegovi smrti je vdova vse zapise izročila Glasbenonarodopisnemu inštitutu (ZRC SAZU) v Ljubljani, skupaj enajst map:

1. Šmarje-Sap (avgust 1949)
2. Dekani, Osp, Škofije (oktober 1949)
3. Marezige (julij 1950)

¹ A. Simikič, Iz arhiva Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, *Slovenski etnograf* 31, 1983–1987, 1988, str. 123–183.

4. Šentvid pri Stični (avgust 1950)
5. Mokronog (oktober 1951)
6. Kobarid (julij 1951)
7. Trenta (julij 1952)
8. Šentjernej (september 1953)
9. Goriška Brda (avgust 1954)
10. Brkini (avgust 1955).

Mape vsebujejo notne zvezke z zapisi melodij in navadne črtane zvezke za zapise besedil, podatke o pevcih, glasbilih, plesih in vsem drugem v zvezi z ljudsko glasbo. Seveda tudi zelo natančne zapise o pevcih, upoštevajoč celo družinske povezave.

Podatki o glasbilih in opisi plesov so bili v inštitutu že izpisani in uvrščeni v ustrezne oddelke inštitutove arhivske kartoteke ter uporabljeni v strokovni literaturi sodelavcev.² Pesemski zapisi pa so ostali nedotaknjeni v obliki, kakršno je zapustil zapisovalec in zato le težko uporabljivi. Da bi postali raziskovalcem dostopni, je bilo nujno narediti čistopis na način, ki je v inštitutu v navadi za transkripcije zvočnih posnetkov na terenu.

Pri tem se je pokazalo, da zapisovalec besedila 1. kitice ni pisal pod note, ampak posebej, in si dal nadaljnje besedilo narekovati. Zato se melodija in besedilo dostikrat ne skladata. Le redko je v notnem zapisu označen taktovski način ali so postavljene takt-nice. V čistopisu je bilo treba melodijo in besedilo uskladiti, če je to bilo mogoče. Znano je, da pevci ne zmorejo besedila narekovati, ne da bi ga ritmično ali celo vsebinsko pokvarili. Ponekod je bila potrebna redakcija melodičnega zapisa, ker zapisovalec npr. ni takoj prepoznal taktovskega načina ali se je preveč oziral na osebne posebnosti pevca (npr. predolge pavze med zvočnimi vrsticami zaradi dihanja starega človeka). Nekateri pevci so peli le približno ali tako negotovo (ker se pesmi niso več prav spominjali ali niso več zmogli melodije), da melodija ni več spoznavna. V takih primerih je bilo mogoče ohraniti samo besedilo in dodati primerno pojasnilo.

V notnih zvezkih je Hrovatin melodije oštevilčil, v zvezkih besedil pa številko melodije dodal v oglatem okvirčku. Te oznake so bile kašipot za izdelavo čistopisov. Čistopis vsakega zapisa je zdaj vložen v ovitek, kakršni so v Glasbenonarodopisnem inštitutu uporabljeni za transkripcije zvočnih posnetkov. Na ovitek so vpisani vsi podatki, ki jih je bilo mogoče dobiti iz Hrovatinovih opomb o kraju in času zapisa ter o pevcu, navedena pa je tudi oznaka, s katero se je mogoče znati v Hrovatinovem izvorniku. Npr. »Mapa 2, Dekani, št. II/18« pomeni, da je izvornik zapisa pesmi v mapi zapisov s terena »Dekani«, besedilo v II. zvezku besedil, melodija pa v notnem zvezku pod št. 18. Zapisov samih besedil – kakor so npr. nekatere otroške (ritmično govornje), zabavljičice, oponašanje zvonov in ljudske molitve – Hrovatin ni oštevilčil. V tem primeru je navedeno le »št. II/—«.

Primerilo se je, da se je nekje zbralo več pevcev iz različnih krajev (npr. naključni gostje v krajevni gostilni) ali iz okolice kraja, kjer je Hrovatin zapisoval. V takih primerih je na ovitku čistopisa poleg kraja zapisa naveden tudi kraj, kjer je pevec sicer živel ali

² Prim. M. Ramovš, *Polka je ukazana. Plesno izročilo na Slovenskem. Gorenjska, Dolenjska, Notranjska*, Ljubljana 1992; isti, *Polka je ukazana. Plesno izročilo na Slovenskem. Od Slovenske Istre do Trente 1*, Ljubljana 1998 in 2, Ljubljana 1999; Z. Kumer, *Ljudska glasbila in godci na Slovenskem*, Ljubljana 1983; ista, *Die Volksmusikinstrumente in Slowenien*, Ljubljana 1986 (Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente, Serie I, Bd. 5).

kjer je pesem slišal, če je to naravnost povedal. Iz Hrovatinovih terenskih zvezkov je razvidno, da se je k nekaterim pevcem vračal večkrat. V mapah čistopisov pa so pesmi enega pevca uvrščene skupaj.

Večkrat je zapisu pesmi z melodijo dodanih več besedil drugih pesmi, ki se jih je pevec ravno spomnil, vendar ne zapel, le narekoval. V čistopisu so upoštevani kot samostojen zapis.

Nekateri pevci so morda pred vojno peli v kakšnem zboru in Hrovatinu zapeli tudi katero tam naučenih, izrazito zborovskih, zagotovo umetnih pesmi. Take v čistopisu niso upoštevane.

Čistopisi Hrovatinove zbirke so v GNI shranjene v skupini rokopisnih zapisov v mapah kakor izvorniki. Celotna zbirka čistopisov vsebuje 1319 primerov, ki so oštevilčeni od št. R 24.719 do R 26.083.

Bera na posamičnih terenih je bila zelo različna, odvisna od tega, ali se je Hrovatinu posrečilo priti do pevcev z velikim znanjem pesmi. Po podatkih sodeč je zlasti v začetku iskal starejše ljudi, ker na podeželju še vedno velja, da so ljudske pesmi »ta-stare pesmi« in jih torej znajo peti le stari, mladina ne več. V resnici pa starost ni odločilna. Večkrat se je zgodilo, da sta peli mati in hči ali da je vnukinja znala variante babičinih pesmi.

Tako je zdaj v mapi Šmarje-Sap 49 zapisov, v mapi Dekani 47 zapisov, v mapi Marezige 47 zapisov, v mapi Šentvid pri Stični 97 zapisov, v mapi Šentjernej 61. Večje število zapisov je v mapi Mokronog (161), Kobarid (131), Goriška Brda (159), Brkini (192), v mapi Cerkljeva celina 216 in v mapi Trenta kar 248.

Vsebinsko med mapami ni velikih razlik. Večina pesmi so variante povsod po Slovenskem znanih, npr. ljubezenske, pivske, zdravice, šaljive, oponašanje zvonov, poskočnice, plesne parafraze, naraščajoče (npr. Prišla je miška z mišnice), romarske, nabožne, vojaške idr. Tudi pripovedne so znani povsod, vsaj nekatere. Bedenje pri mrliču je bilo še zelo v navadi in so med zapisi mnoge mrliške pesmi. Tudi svatovskih so se marsikod spominjali in se zdi, da so npr. v Brkinih vsaj do druge svetovne vojne svatovali po starem, tako da so vse svatbene obrede spremljale posebne pesmi. Več svatovskih je bilo zapisano tudi v Istri (teren Dekani, Marezige).

Trikraljevska koledovanje, ki se v našem času zelo oživlja, celo nanovo uvaja, je obstajalo tudi v letih Hrovatinovega zapisovanja, kakor dokazujejo primeri. Posebnost, ki je doslej nismo imeli v razvidu, je koledovanje za klobase ob kolinah ali za pusta. Primere takega koledovanja je Hrovatin zapisal na terenih Šentvid pri Stični, Goriška Brda, Brkini, Marezige in Trenta. Na terenu Kobarid je zapisal pesem za beračenje, morda ostanek kolednice za klobase. Presenečenje zbuja zelo veliko primerov vsebinsko in glasbeno zanimive kresne kolednice (ali njih odlomkov) na terenu Brkini. Torej kresne kolednice niso samo belokranjska posebnost ali odlika. Na terenu Mokronog je dobil tudi svečniško kolednico. Pesem nočnega čuvaja je zapisal na terenih Mokronog, Kobarid in Trenta.

V prvih povojnih letih se je seveda zanimal za partizanske pesmi, vendar ni imel nobenih pomislekov spraševati za nabožne pesmi in apokrifne (ljudske) molitve. Tako je na terenu Kobarid zapisal kar več primerov, pa tudi v Goriških Brdih in Brkinih. Na terenu Kobarid in Trenta je dobil zlati očenaš in v Brkinih primer zagovora pred nevihto.

Za območje, ki je bilo do druge svetovne vojne pod Italijo, so značilne krajevno obarvane domoljubne pesmi.

V celoti gledano je Hrovatinova zbirka ne le zanimiva, temveč tudi dragocena, saj je zapisoval v krajih, kamor dotedanji zapisovalci skoraj niso zašli. Žal je šele na koncu imel na voljo snemalni aparat, menda magnetofon na žico. Ker je najbrž nameraval

transkripcije zvočnih posnetkov opraviti pozneje, je nekatere v svojih zapiskih samo omenil, nekatere navedel samo z besedilom. Da se posnetki niso izgubili (z aparatom vred?), bi bila zbirka še dragocenejša, ker bi vsebovala tudi primere večglasnega petja, ki ga – po nekaterih opombah sodeč – ni bilo malo.

Da bi bila zbirka čistopisov Hrovatinovih zapisov zares uporabna, je bilo treba spisati tudi kartotečne listke, ki omogočajo najti vsak zapis z več vidikov, tj. po kraju zapisa, po vsebini (upoštevajoč ureditev v zbirki Karla Štreklja, *Slovenske narodne pesmi* 1–4, Ljubljana 1895–1923) in po prvem verzu. Tako urejena zbirka bo odslej resnično dostopna, dr. R. Hrovatinu pa z njo dano javno priznanje za vneto in strokovno vestno sodelovanje v tako pomembnem podvigu, kakor so bile v prvih povojnih letih terenske raziskovalne ekipe Etnografskega muzeja.